

Slovenski prostor in cerkvena heraldika

Človekova simbolična govorica in nagnjenje k tej obliki izražanja sta dve temeljni silnici, ki zaznamujeta človekovo bivanjsko pojavljanje, delovanje in razvoj. Cela paleta simbolnih izraznih sredstev stopi pred nas v trenutku zgodovinskega raziskovanja te danosti in prav vsaka oblika spregovori v najširšem obsegu človekove časovne in prostorske razsežnosti. Izmed vseh oblik simbolne govorice je zgodovinsko vedno najjasnejše (morda celo najglasnejše) spregovorila identifikacijska simbolna podoba, ki je skušala izraziti bistvo človeka, skupine ali večje družbeno oblikovane enote, katere nosilec je bil posameznik. Sem sodi govorica heraldike, pomožne zgodovinske vede, nastale v zgodnjih letih II. stoletja ali natančneje, v polnosti prisotne in razširjene v času križarskih vojn, ko se Zahod na svojevrsten način ponovno sreča z Vzhodom. O heraldičnih začetkih, razvoju in sporočilnosti smo pred leti že razgrnili nekaj misli, ki pa bi jih mogli sedaj usmeriti v konkretne primere, vzete iz enega od njenih segmentov, da bi lahko skupaj začutili vrednost in pomen te "večne" govorice simbola, ki mu heraldika namenja vso svojo pozornost. V času, ki je bil vsakim sporočilom, skritim pod nezaukazanimi simboli, nenaklonjen, je del heraldike, o kateri bomo spregovorili, hranil dotedanje bogastvo, po svojih najboljših močeh pa v zakladnico heraldike prispeval nove stvaritve, pa čeprav nekatere brez kakršne koli strokovne uglašenosti. Kljub vsemu je danes prav cerkvena heraldika tista, ki se strokovno najhitreje in najbolj razvija, saj so ji, zahvaljujoč izkušnjam in nekaterim drugim dejavni-

kom, nestrokovne rešitve in pristopi tuji in jih ne sprejema pod okrilje svojega delovanja.

Umestitev cerkvene heraldike v heraldično znanost je od nekdaj predstavljala vir diskusij in nasprotujočih si mnenj, ki so poudarjala, da se je univerzalni - vsem dostopni heraldični "fenomen" prav v tem segmentu (segmentu cerkvene heraldike) omejil tako v njenih nosilcih kot tudi v simboliki, ki v njem prevladuje. Svoj doprinos k takemu razmišljanju je nedvomno hote ali nehotе prispeval Pastoureaux, ki je v svojem heraldičnem traktatu zapisal pomembno ugotovitev, da je heraldika v svoji zasnovi vojaški fenomen in ne fenomen plemstva.¹ Naš namen ni razglabljati o mestu cerkvene heraldike, pač pa o njeni bogati zapuščini, ki jo šele odkrivamo in ki je glavni dokaz za zagovornike "najbogatejšega dela heraldike - cerkvene heraldike (tudi nadgradnje splošne heraldike)". Da bi lahko stopili na pot nekakšnega grobega zgodovinskega pregleda cerkvene heraldike pri nas, si moramo pred tem nekoliko osvežiti njen izvor in njene glavne smeri. Heraldiko je utemeljila vojaška dejavnost srednjeveškega človeka, ki pa je ni strogo zadržala le v vojaških krogih, ampak jo je razširila tudi med druge sloje takratnih prebivalcev. Za to razširitev nosijo zaslugu predvsem posamezni predstavniki slojev, ki so se vojaško udeleževali v bitkah evropskega srednjeveškega prostora. Most med splošno in cerkveno heraldiko moremo iskati tudi v neredkih primerih združevanja svetne in duhovne oblasti tedanjega časa. Cerkvena heraldika tako začenja razvijati svoj pristop in "terminologijo", ki je največkrat

nadgradnja že znanih splošnih heraldičnih načel in rešitev. Kot specifične elemente cerkvene heraldike štejemo: mitro (auriphrygata, pretiosa, simplex), pedum-pastoral, nadškofov križ (patriarhov križ), križ za procesijo in galero, ki v barvnih različicah (rdeč, zelen, vijoličen, črn, bel) in z različnim številom cofov označuje tako stopnje posvečenja kot službo, ki jo cerkveni dostojanstvenik opravlja. Sem sodijo še posebni simboli, ki jih uporablja papež (tiara, prekrizana ključa), kardinal Camerlingo (ombrellino, prekrizana ključa - v primeru sede vacante) in bazilike (ombrellino, prekrizana ključa - velja tako za bazilike maior kot tudi minor). V cerkveni heraldiki, ki zgodovinsko najprej beleži grbe posameznih duhovnikov in cerkvenih sedežev (1210-1220: 1210-1215 Langres), okrog leta 1300 pa tudi grbe cerkvenih združenj, redov in skupnosti, poznamo naslednje skupine grbov: grbe župnijskih oziroma škofijskih sedežev (in njim izenačenih upravnih središč), cerkvenih združenj in cerkvenih redov, grbe posameznikov glede na stopnjo posvečenja (diakon, duhovnik, škof), cerkvenih služb in grbe, ki jih imajo tisti, katerim je bila podeljena častna cerkvena služba ali častni naziv. Ob časovnem pregledu pojavljanja grbov iz posameznih skupin je zanimivo to, da so se začeli zelo zgodaj pojavljati grbi posameznih duhovnikov in redovnikov, ki bolj izjeme potrjujejo "pravilo" o prvih grbih cerkvene heraldike, ki so grbi posameznih redov oziroma cerkvenih skupnosti. Vse našteje razvrstitve so velikega pomena za lažje raziskovanje in proučevanje posameznih heraldičnih primerov na različnih koncih Evrope, ki so glede na svoje specifične značilnosti še dodatno obogatile tudi cerkveno heraldiko. Pri tem seveda mislimo na heraldična območja, ali bolje rečeno kar na posamezne heraldike: ibersko, francosko, italško-beneško, angleško, skandinavsko (kot mešanico srednjeevropske in angleške), srednjeevropsko in vzhodnoslovansko. Če so se našteje

heraldike posameznih območij prenašale ob preseljevanjih (najbolj gotovo s plemstvom) včasih prav na nasprotni konce Evrope, se je to dogajalo tudi v cerkveni heraldiki. Prav v slednji pa zasledimo veliko več skupnih značilnosti, ki so neodvisne od kraja nastanka nekega grba, pa tudi od časa. Če se sedaj ozremo na dokaj neraziskano, a že v poznanih segmentih izredno bogato dediščino cerkvene heraldike pri nas, lahko odkrijemo skoraj vse našteje značilnosti, ki so prisotne v bolj ali manj popolni podobi.

Današnje slovensko ozemlje je bilo v zadnjih stoletjih prvega tisočletja razdeljeno v glavnem na dve metropoliji, ki ju je delila reka Drava. Najprej si oglejmo starejšo metropolijo Oglej in njeno heraldično podobo, ki so jo v stoletjih oblikovali razni simboli in upodobitve, katerih razvoj moremo slediti na novcih tedanje dobe, pa tudi nekaterih drugih artefaktih. Ko si škof Pavlin leta 557 pri lasti naslov patriarha in postane ozemlje metropolitanske cerkve patriarhat, se pomembnost Ogleja močno dvigne, kar posredno odkrivamo tudi v njegovi predstavitveni simboliki. Pri tej simboliki še ne govorimo o heraldiki, saj se ta razvije več stoletij kasneje, lahko pa govorimo o ključnih elementih, ki bodo v heraldičnem obdobju privzeti v novonastalih grbih. Če je prej dominiral enoglavi orel (aquila), je z nastankom patriarhata vedno več pojavov simbolike križa.² Največkrat se pojavlja grški šapasti križ, ki je včasih postavljen na Andrejev križ (prav tako šapaste oblike), drugič so med njegovima prečkama šopi rastlin (najbližje lilijam) ali samo po ena lilija (celotna rastlina). Upodobitev po ene heraldične lilije med prečkama tvori obliko jeruzalemskega križa, kar moremo hitro prepoznati; nič presenetljiva pa ni pri tem tudi sama heraldična lilija brez križa (rdeč, zelen, vijoličen, črn, bel). Mestno obzidje z mestnimi vrati in tremi stolpi je kot eden od simbolov bolj redko prisoten, skoraj vedno pa

ima nad obzidjem grški šapasti križ ali celo enoglavega orla. V zgodnjih primerih imamo samo dva stolpa, križ pa v sredinski legi nadomešča tretjega. Med heraldičnimi primerki najdemo tudi različno združene tri simbole: mitro, šestžarno zvezdo in enoglavega orla. Valvasor nam v svoji grbovni knjigi predstavi grb oglejskih patriarhov, in sicer srebrn patriarhov križ na črnem ozadju, nad grbovnim ščitom pa rdeč galero s po enim cofom na vsaki strani. Ta grb se gotovo najbolj ujema s pojmom patriarhata in njegovo heraldično predstavitvijo. Kombiniranje naštetih simbolov predheraldičnega obdobja in njihova navzočnost pri posameznih cerkvenih grbih oglejskega patriarhata se ne zdita sporna ali vprašljiva, če se zavedamo, da moramo pri navzočnosti Ogleja na naših tleh ločiti med njegovo cerkveno upravo, katere začetnik je bil patriarh Pavlin II. (787-802), in njegovo svetno oblastjo, ki jo je utemeljil patriarh Popon (1019-1042). Od petih sufraganskih škofij oglejskega patriarhata sta bili neposredno za naše ozemlje pomembni škofiji Trst in Koper. Škofija Trst je nastala že v 6. stoletju, v 10. pa so postali škofje tudi svetni knezi. Pri tržaški škofiji je potrebno omeniti simbol šestžarne zvezde in polmeseca, ki nastopata v različnih legah (polmesec oklepa zvezdo od zgoraj ali od spodaj) in ju najdemo na nekaterih škofijskih grbih. Najpogostejši in najverjetneje tudi najbolj razširjen simbol je prav simbol helebarde sv. Sergija, ki v barvi kovine (srebrne pa tudi zlate) nastopa na rdečem ozadju. S preходом Trsta pod Habsburžane leta 1382 imamo ohranjen tudi zanimiv grb škofije Trst in Koper. Koper je imel škofijski sedež že v 8. stoletju, a je bil šele v 12. ločen od Trsta (leta 1177 z odlokom papeža Aleksandra III.). Nove okoliščine, ki so nastale v drugi polovici 14. stoletja, počasi narekujejo tudi nekakšen "združen škofijski grb", ki je deljen, drugo polje nastale delitve pa sekano. Prvo polje ima na modrem ozadju dva srebr-

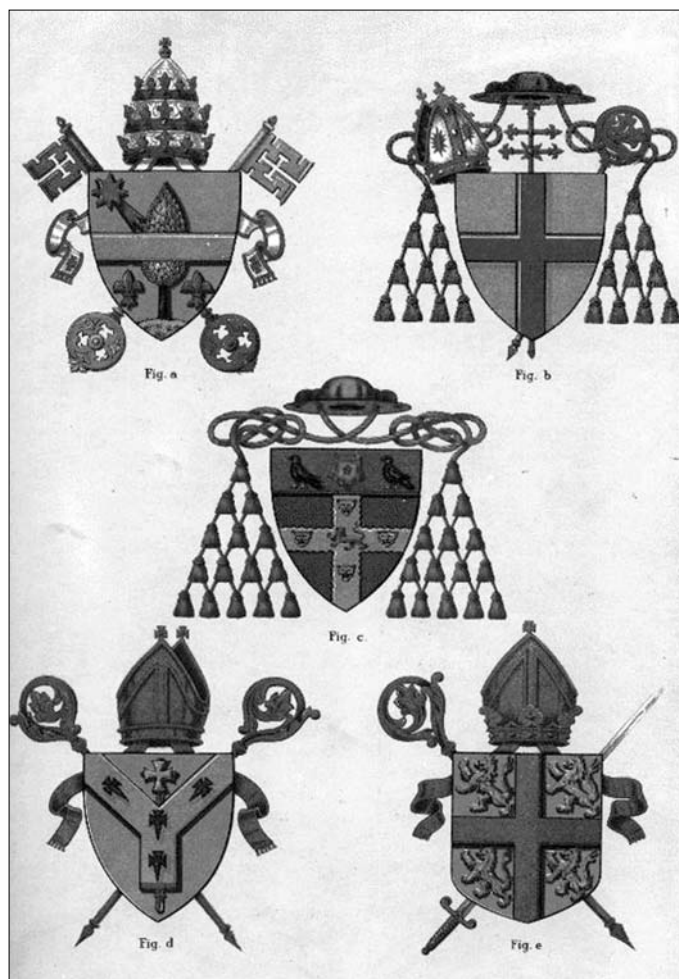
na, v obliki Andrejevega križa, prekrizana pastoral. Drugo polje je s sekanjem pridobilo dve polji, od katerih je prvo deljeno. Slednje ima v prvem zlatem polju črnega dvoglavega orla, v drugem pa srebrn tram in zlato helebardo oziroma konico helebarde sv. Sergija (Trst) na rdečem ozadju.

Ostane še drugo polje, ki je nastalo pri sekanju drugega polja prvotne delitve grbovnega ščita. To polje je zeleno in na njem je zlato obrobljen srebrn Zeusov ščit, na katerem je meduzina glava (Koper).³ Druga metropolija, ki je svojo cerkveno jurisdikcijo, po razsodbi Karla Velikega leta 811, upravljala severno od Drave, je bila salzburška metropolija. Salzburška škofija je bila ustanovljena v 6. stoletju, v 8. pa je postala nadškofija. Nadškofija je imela v obdobju zametkov heraldike že kmalu svoj grb, ki ima v prvem polju sekanega ščita črnega leva na zlati podlagi, na drugem rdečem pa srebrn tram. Nadškofija je zajemala kar precejšen teritorij, zato se je nadškof Gerbhard (1060-1088) odločil, da ustanovi sufragansko škofijo. Leta 1072 je tako ustanovil prvo stalno škofijo na Koroškem. Prvotni grb krške škofije je bil naslednji: na srebrnem ozadju je moder stolp na rdečem ščitovem dnu.⁴ Šele v 14. stoletju je dobil grb današnjo podobo, ki ga predstavlja deljen grbovni ščit, z zlatim levom na črni podlagi v prvem in s srebrnim tramom na rdeči podlagi v drugem polju. Ob ustanovitvi škofije na Koroškem pa so imeli freisinški škofje pri nas svoja ozemlja že skoraj celo stoletje. Njihova "heraldična posebnost" se je vsekakor prenesla tudi na njihova podložna ozemlja. Posebnost predstavlja zamorec z rdečo krono, ob katerem se lomijo kopja različnih razlagalcev: od zagovornikov napačno identificirane podobe, do romantičnih privrženecv junaškega rešitelja.⁵ Enako kot freisinški škofje so bili na našem ozemlju prisotni tudi briksenški škofje. Njihov škofijski grb pri nas ni prav pogost, prepoznamo pa ga po rdečem polju,

na katerem je srebrno jagnje (Agnus Dei) z zlatim nimбом ter srebrnim bandercem, na katerem je rdeč latinski križ.

Salzburška nadškofija je še vedno imela največji teritorij svoje jurisdikcije, zato je potrebovala sufraganske škofije. Tem škofijam je podelila tudi ustrezno ozemlje in natančno določila njene pristojnosti. Koroška škofija je ob ustanovitvi dobila dediščino grofice, blažene Eme Krške; natančneje premoženje samostana benediktink (ustanovljen 1043), ki ni imel več novink in ga je zato nadškof Geb-

hard s papeževim privoljenjem leta 1070 ukinil. V Valvasorjevi grbovni knjigi najdemo celo izmišljen grb dobrotnice samostana benediktink blažene grofice Eme Krške, ki vsebuje na prvem polju sekanega ščita tri črne leve na zlatem ozadju, v drugem pa na rdeči podlagi srebrn tram, nad katerim sta dva srebrna, navzdol obrnjena polmeseca, pod tramom pa eden. Benediktinski red je bil sploh prvi od redov, ki je v stik z našimi predniki prišel preko misijonske dejavnosti v 8. in 9. stoletju. Med benediktinskimi samostani, ki

Od leve proti desni: Grb papeža Lea XII., grb nadškofa iz Cologne, grb kardinala Wolseya, grb škofa Iz Cantenburya, grb škofa iz Durhama.

so bili posredno ali pa neposredno navzoči na našem ozemlju (mdr.: Štivan, Innichen, Kremsmünster, Možac, Rožac, Št. Pavel, Admond, idr.) moremo najti skupno heraldično podobnost, ki jo vidimo v uporabi opatijskih grbov, ki praviloma ne vključujejo benediktinskega (na trohribu patriarhov križ, kateremu je kot tretja prečka dodan napis "pax", in to v trikratni širini prečke), vključujejo pa grbe ustanoviteljev samostana oziroma donatorjev (npr. Št. Pavel ima v prvem polju grb grofov Spanheimov) glavnih posesti. Benediktinski samostan ima čisto svoj grb brez vključitve drugih, kot to lahko vidimo pri grbu Gornjega Gradu, edinega benediktinskega samostana na današnjem slovenskem ozemlju. Grb ima na grbovnem ščitu šestžarno zvezdo, ki jo le redkeje nadomešča osemžarna.

V II. stoletju se je poleg benediktincev začela širiti tudi dejavnost cistercijanov, ki so imeli v našem prostoru štiri pomembne postojanke; dve neposredno na ozemlju današnje Slovenije: Stično in Kostanjevico. Stična, ki je bila ustanovljena pred Kostanjevico, ima na zlatem ozadju srebrno obzidje s cinami in odprtimi vrati, na obzidju pa sedi zelena skobčevka z rdečo ovratnico in gleda v heraldično levo. Skobčevka je bila včasih tudi nekoliko nejasno upodobljena, zato ni čudno, da jo najdemo blazonirano celo kot papigo, kot krokarja pa bolj redko. Tudi barva ozadja je včasih rdeča namesto zlate. Ta grb je lep primer povednega grba v cerkveni heraldiki, saj ime Sittih (Stična) pomeni prav skobčevko, simbol stiške opatije in glavni atribut njenega grba. Kostanjeviški grb prikazuje divjega moža, ki se z levico oklepa drevesa. Heraldično bi ga najlažje opredelili kot moža z barbarsko glavo (listnati venec na glavi).⁶ Kot v primeru benediktincev, je tudi v primeru cistercijanov na naših tleh težje najti njihov redovni grb, sestavljen iz levo pošev progastega in obrobljenega srčnega ščita na podlagi, posejani s heraldičnimi lilijami. Grba redovnega

ustanovitelja sv. Bernarda, ki včasih predstavlja kar cistercijanski grb (rdeče-belo šahirana trama levo pošev na črnem polju), ne zasledimo. Benediktincem in cistercijanom se v 12. stoletju pridružijo kartuzijani, ki pri nas najprej ustanovijo žičko kartuzijo, nato pa v naslednjih stoletjih še Jurklošter, Bistro pri Vrhniki in Pleterje. Kako pomembni so bili ustanovitelji in podporniki posameznih samostanov, nam lepo priča pleterski grb, v katerem prepoznamo velike mecene in dobrotnike mnogih samostanov na naših tleh, celjske grofe. Na deljenem grbovnem ščitu pleterskega samostana so tako v prvem polju na modrem ozadju tri šestžarne zlate zvezde (2:1), v drugem pa na srebrnem ozadju dva rdeča pasova. Kartuzije so imele kar pogosto ob svojem grbu tudi grb kartuzijskega reda, ki je bil sprva grb Velike kartuzije; na ščitu grba je vladarsko jabolko s križem, nad njim pa v polkrogu sedem petžarnih zvezd. Vsi monastični redovi pri nas so svoje grbe (opatijske ali posameznih opatov) skoraj vedno predstavljali v celotnem pojmovanju grba, to je z vsem pripadajočim šlemnim okrasjem, ki je v cerkveni heraldiki natančno določeno in se razlikuje od splošne heraldike. Monastične ustanove ali njihovi opatje uporabljajo nad grbovnim ščitom mitro (samo opati), za njim pa v poševni legi tudi pastoral (opati in opatinje). Mitra je največkrat t.i. mitra pretiosa, pedum oziroma pastoral pa je po heraldičnih pravilih za opate, opatice in opatije srebrn, njegov zgornji polkrožni zaključek pa sklenjen, kar simbolizira omejeno opatovo jurisdikcijo. Pastoral je v nekaterih primerih prekrizan z mečem (meč poudarja svetno oblast), redkeje pa je podvojen (jurisdikcija nad dvema opatijama). Po reguli in hierarhični ureditvi so monastičnim redovom najbližje križarski redovi, ki so prav tako pustili svoje sledove na naših tleh in tudi sodijo v cerkveno heraldiko. Najprej so bili prisotni templarji, o katerih žal nimamo oprijemljivih

podatkov. Valvasor jih omenja na dveh lokacijah: v Ljubljani in v Beli krajini, natančneje pri Treh farah. Njihov redovni grb predstavi kot rdeč lotarinški križ (konci prečk so šapaste oblike) na srebrnem polju. Glede na heraldiko križarskih redov smo lahko prepričani, da so bile posamezne komende predstavljene vedno z grbom komendatorja, ki bi imel v primeru templarjev za grbovnim ščitom rdeč grški šapasti križ in ne lotarinškega. Vsebina grba je pri tem poljubna. V kolikor nimamo natančnih in oprijemljivih podatkov za templarje na našem ozemlju, pa je to drugače za Nemški viteški red - danes križnike, ki jih je že kmalu po letu 1200 naselil Friderik Ptujski pri Veliki Nedelji. Poleg Brež na Koroškem so imeli svojo pomembno komendo v Ljubljani in v Beli krajini. Opus insignium armorumque nam predstavi grb velikega mojstra Nemškega viteškega reda, ki ima že določene nekatere elemente svojega grba (črn grški križ, kateremu je vrisan zlat grški lilijasti križ z zlatim srčnim ščitom in s črnim orlom v njem). Ta grb je predstavljen tudi kot grb Velike Nedelje. Črn šapasti križ vidimo na vseh 21 grbih komendatorjev v Ljubljani in na 12 grbih, ki jih Valvasor pripisuje članom Nemškega viteškega reda.⁷ V začetku 13. stoletja pridejo na naše ozemlje tudi ivanovci (malteški viteški red), ki imajo svojo najstarejšo komendo v Melju pri Mariboru (1217), konec stoletja pa še komendo v Komendi na Kranjskem (prva omemba 1296) in v 14. stoletju na Polzeli (prva omemba 1332). Valvasor nam v zvezi z malteškim viteškim redom v svojem delu prikazuje dva grba: grb "malteškega viteza", kot ga on poimenuje (na črnem ozadju bel malteški križ), nato pa še združen grb komend Melje in Fürstenfeld.⁸ Ta grb je deljen in ima v prvem polju srebrn latinski križ na rdečem ozadju (latinski križ ima krajšo prečko postavljeno tako, da deli prvo polje), v drugem pa je na črnem ozadju bel šapasti križ. Prvo polje predstavlja pravi grb malteškega viteškega

reda, medtem ko je drugo polje brez posebne simbolike. Kar Valvasor opredeli kot grb malteškega viteza, je pravzaprav posnetek križa na redovni korni tuniki; grb malteškega viteza ima za grbovnim ščitom malteški križ, ki izostane le v primeru bratov pomočnikov. Primer grba malteškega viteza (celo komendatorja) najdemo v grbu, ki ima na grbovnem ščitju škarnico, ki je med tremi rombi (2:1), čisto na vrhu pa je še šapasti križ. Ta grb so od nekdaj imeli za grb Komende in tudi današnji je v veliki meri izpeljan iz njega. Iz konca 17. stoletja imamo ohranjen še en komendatorski grb, ki je last komendatorja Jakoba barona Testaferata. Vsi trije križarski redovi imajo na svojih komendah vedno prisoten grb svojega reda, v svoji heraldiki pa imajo še eno značilnost, ki je povsod ne opazimo. Glede na stopnjo, ki jo je imel posameznik v redu, je imel pravico, da je redovni grb privzel v svoj ščit bodisi v prvo in četrto polje pri t. i. četverni delitvi bodisi v glavo grbovnega ščita. 13. stoletje je pri nas glede cerkvene organizacije precej razgibano, saj Salzburg ustanovi še dve sufraganski škofiji, in to Sekau (1218) na ozemlju Štajerske ter Št. Andraž v Labotski dolini (1228) na ozemlju Koroške. Salzburg je imel sedaj tri sufraganske škofije, Oglej pa pet. Grb sekovske škofije predstavlja roka na rdečem polju, ki blagoslavlja.⁹ Grb Št. Andraža je upodobljen na sekanem ščitju levo pošev; v prvem polju je črn lev na zlatem polju, v drugem pa srebrn tram na rdečem polju. Duhovno oskrbo na ozemljih dveh velikih metropolij so dodatno okrepili ubožtenni redovi, ki so se s svojim pastoralnim delom pridružili že obstoječim monastičnim redovom. Manjši bratje so se najprej naselili v Gorici (1225), na Koroškem, Ptujju (minoriti) in v Mariboru. S širjenjem njihovih redovnih hiš se večja tudi območje pod njihovo oskrbo, za heraldiko pa možnost odkrivanja njihovih grbov, tako posameznikov kot skupnosti. Frančiškovi manjši bratje

uporabljajo v svojem grbu prekrížano Kristusovo (gola roka) in Frančiškovo roko (rokav redovnega oblačila), v ozadju pa latinski križ. Frančiškova roka je pogostejše upodobljena v desni heraldični diagonali in se križa pod Kristusovo. Latinski križ v ozadju ima včasih tudi soncu z žarki podobno avreolo, ki pa ni obvezna. Grb reda srečamo v vseh samostanih in je hkrati tudi (skoraj) edini, ki ga uporabljajo manjši bratje. Redke so izjeme, ko se frančiškanski pater oziroma brat predstavi s svojim grbom. Zanimivo je, da imajo samostani manjših bratov zelo veliko najrazličnejših grbov, ki so ohranjeni na zidnih ploščah in nagrobnikih, saj so že kmalu po svoji ustanovitvi dobili papeški privilegij, ki jim je omogočal, da so znotraj samostana poleg svojih sobratov pokopavali tudi različne svetne odličnike in rodbine. Pri dominikancih, s svojimi prvimi postojankami v Brežah na Koroškem (1217) in na Ptujju (1230), imajo predstojniki tudi svoje grbe, ki pa jih bo potrebno še proučiti in heraldično obdelati. V večini se identificirajo z redovnim grbom, ki vsebuje zaprto knjigo, na kateri leži pes z gorečo baklo v gobcu, nad njim je trlistna krona in nad njo šestžarna zvezda. V ozadju krone sta prekrížani palmova veja (v levi heraldični diagonali) in lilija s tremi cvetovi (v desni heraldični diagonali).¹⁰

S stoletji pa so začeli dominikanci uporabljati preprostejši grb, ki prikazuje Dominikov križ (grški križ, ki je sekan in deljen; v zgornjem heraldično desnem in spodnjem heraldično levem polju je črne barve, drugače pa je v beli barvi). Poleg moških vej omenjenih redov so v 13. stoletju prisotne tudi ženske veje. Dominikanke najdemo tako v Studenicih (1237) in Velesovem (1238), skupno pa kar na štirih krajih pri nas. Klarise najdemo v Kopru (1301) in isto leto tudi v Mekinjah pri Kamniku. Heraldika je identična z že omenjeno. V 14. stoletju se naši predniki srečajo še z enim od uboštenih redov, in sicer

z avguštinci. Poleg postojanke v Velikovcu na Koroškem imamo ohranjeno omembo za Ljubljano iz leta 1314. Podatkov o njihovih grbih pravzaprav ni, po zgledu že omenjenih uboštenih redov pa moremo trditi, da so se tudi oni predstavljali z redovnim grbom. Njihov redovni grb prikazuje plameneče srce, ki ga prebadata dve diagonalno postavljeni puščici, ki se pri vznožju sekata pod pravim kotom. Osti obeh puščic sta obrnjeni navzgor. V tem času se večja število grbov posameznih cerkvenih dostojanstvenikov, ki so delovali na našem ozemlju. Velik pomen za cerkveno heraldiko prinaša ustanovitev ljubljanske škofije leta 1461, ko je cesar Friderik III. izdal ustanovno listino, ki jo je leta 1462 potrdil papež Pij II. Grb ljubljanske škofije, podeljen škofiji ob njeni ustanovitvi, je narisana na zlatem polju, na katerem je pastoral, ki seka grbovni ščit. Ob njem je v prvem polju desna polovica črnega dvoglavega cesarskega orla s krono, v drugem polju pa je polovica kranjskega deželnega orla s cesarsko krono in levo polovico srebrno-rdeče šahirane lunete. Grb je takoj dobila tudi ljubljanska proštija, ki ga je izpeljala iz škofijskega. Grbovni ščit proštiskega grba je sekan in ima v prvem polju na zlatem ozadju desno polovico kranjskega deželnega orla s cesarsko krono in desno polovico srebrno-rdeče šahirane lunete, v drugem polju pa na rdečem ozadju srebrn tram. Verjetno je istočasno nastal še grb ljubljanskega dekanata, ki je prav tako sekan in ima v prvem rdečem polju srebrn tram desno pošev, v drugem pa levo polovico kranjskega deželnega orla s cesarsko krono in levo polovico srebrno-rdeče šahirane lunete. Valvasor nam je grb enega od dekanov, Mihaela Mikca, ohranil. Le-ta je svoj grb četverno delil, na častni mesti (1,4) pa dal dekanski grb (grb dekanata). Mirno lahko trdimo, da je vsakokratni stolni prošt svoj grb prav tako četverno delil, v častni polji pa postavil proštjski grb. Prvi ljubljanski škof Žiga pl. Lamberg je kot

škof uporabljal svoj rodbinski grb, ki je sestavljen iz ministerialnega grba Lambergov ter podvinskega braka. Grb ljubljanske škofije je dal v srčni ščit. Njegov naslednik je za cerkveno heraldiko še posebej zanimiv. Krištof pl. Ravbar je bil kot potomec stare kranjske plemiške rodbine izredna osebnost, saj je bil tudi upravitelj sekovske škofije in benediktinske opatije Admond. Ni presenetljivo, da mu je cesar Ferdinand I. 26. maja 1533 podelil knežji naslov oziroma naslov knezoškofa. V listini posebej naglašava pravice, ki mu kot knezu pravno pripadajo, sam knežji naslov pa podeli na osnovi ljubljanskega dvorca in ljubljanskih posesti, ki tako tvorijo palatinat. Ferdinand I. izrecno poudari, da knežji naslov (naslov knezoškofa) pripada vsem njegovim naslednikom. V kapeli sv. Jurija na Ljubljanskem gradu je njegov grb upodobljen med grbi deželnihi glavarjev kot rodbinski grb.

Tega je uporabljal samo v začetku svoje škofovske službe (1493). Grb knezoškofa Krištofa pl. Ravbarja je četverno deljen in ima na prvem polju grb ljubljanske škofije, na drugem grb sekavske škofije, na tretjem grb opatije Admond (na rdečem ozadju bel romb) in na četrtem polju črnega napadajočega bika na srebrni podlagi. Leto 1493 je bilo tudi ustanovno leto novomeške proštije, ki ima tudi svoj grb – govoreči grb za Jurija Sladkonjo (prvega dunajskega škofa in začetnika zbora dunajskih dečkov), saj predstavlja na srebrnem polju zlatega konja, stoječega na zelenem trohribu. Ljubljanski knezoškofje so počasi ustvarjali podobo ljubljanske škofije, ki je bila vedno pomembnejša. Vseh grbov ljubljanskih škofov ne bomo omenjali, povejmo pa lahko, da škofje iz starih plemiški rodbin redno uporabljajo rodbinske grbe, ki jim dodajo grb ljubljanske škofije. Prevladujejo povedni grbi (npr. Kacijanar, Textor) in že omenjeni rodbinski grbi (npr. oba Herbersteina, Schrattenbach). Nekaj grbov pa je v heraldičnem smislu (predvsem v smislu cerk-

vene heraldike) le potrebno izpostaviti. Knezoškof Konrad Glušič proti pravilom heraldike, ki prepoveduje uporabo črk in števil, v svoj grbovni ščit postavi črki C in G tako, da tvorita nekakšno medsebojno vez (črki sta prepleteni). Četrty ljubljanski (knezo)škof Baltazar pl. Radlič je imel grb že prej, kar razberemo iz njegove plemiške podelitvene listine. Nadvojvoda Karel VI. je stolnega dekana Radliča z listino 6. junija 1576 (izdana v Gradcu 16. junija istega leta) povzdignil v plemiški stan na osnovi njegove zveste in prizadevne službe. Nadvojvoda ga uvršča med plemstvo, kot bi imel šestnajst prednikov plemenitega porekla (po obeh straneh), to je vse do praprageda. Zaradi poplemenitenja mu je tudi ustrezno spremenil grb. Skoraj gotovo je sodila družina med plemenite meščane, ki niso bili plemiči, imeli pa so od cesarja podeljen grb in so se imenovali Wappentraeger (nosilci grba). To nam potrjuje vrstice, ki govorijo o izboljšavi že obstoječega grba. V sredini listine je upodobljen novi – izboljšani grb, ki je v tekstu tudi ustrezno opisan. Grb je upodobljen na tarčnem ščitu, sekan desno pošev, s prvim rdečim in drugim zlatim (rumenim) poljem. Čez obe polji se dviga napadajoč ris (s poudarjenimi kremplji in rdečim, iz gobca molečim jezikom), ki ima v desni sprednji šapi majhno kolo z rdečo osovino. Ris stoji na skalnati ravnini in je pravilno orientiran. Meščanska družina Radlič je imela nad grbom nabodni šlem (tipičen za neplemiče) in preprosto šlemno okrasje, ki se sedaj zamenja. Zamenjava neplemiškega nabodnega šlema s turnirskim; dodatek rogov v izmenjujočih se rdečih in zlatih (rumenih) črtah ter pomanjšanega risa z majhnim kolesom, predstavljajo izboljšanje Radličevega grba. Listina nato našteva njegove plemiške privilegije, ki jih v primeru kršitve tudi sankcionira. Kazen za kršilca privilegijev znaša kar 50 zlatih mark, od katerih je polovica namenjena cesarskemu dvoru, polovica pa pleme-

Grb škofa dr. Antona Stresa

nitemu Radliču.¹¹ Leta 1597 je nastopil svojo škofovsko službo knezoškof Tomaž Hren (na grbu je vrinjena modra konica in v njej na črnem ozadju zlat lev, v zgornjih kotih pa na modrem ozadju po ena zlata zvezda). Istega leta so k nam prišli (v Ljubljano) tudi jezuiti. V cerkveni heraldiki je jezuitski grb dobro poznan, saj ima v grbovni ščit vrisan krog, ki ga obdajajo žarki, v krogu pa je napis IHS, iz črke H raste navzgor latinski križ, pod napisom pa so trije žebliji, katerih (spodnji) konci se stikajo. S tem grbom so jezuiti predstavljeni tudi v našem prostoru in zaenkrat ne poznamo nobenih drugih. Zanimiva sta škofa grof Buchheim in grof Leslie, ki s svojima grboma prinašata značilnosti angleške heraldike. Pri Buchheimu je vidna značilnost povednega grba v polju (dveh poljih), ki je vezan na izpeljanko iz priimka Buchheim.

Trije zlati snopi so snopi ajde, ki se v nemščini imenuje "der Buchweisen". Kljub temu da rodbina izvira iz Škotske, v grbu

niso uporabili nobenega predmeta, ki bi bil posebej (tudi kot del povednega grba v jezikovnem smislu) vezan nanjo. Škof grof Leslie pa ima v drugem polju deljenega grba tri zlate zaponke na rdečem ozadju. Gre za tipično značilnost angleške heraldike, ki je v njegovem primeru izpeljana iz rodbinske grbovne devise: Grip fast. Dvanajsti ljubljanski škof, knezoškof grof Rabatta je bil redovnik malteškega viteškega reda, pozneje stotnik osebne straže Ferdinanda IV. in nato ljubljanski škof. Grbovni ščit njegovega grba je četverno deljen in ima v sredini srčni ščit, ki ima na srebrnem ozadju upodobljene rdeče odprte peruti na treh približno enako visokih rdečih gričih. Vsebina predstavlja grofovsko čast, ki jo dodatno poudari plemiška krona (splošna krona), ki krona srčni ščit. V drugem in petem polju je na zlati podlagi črn dvoglati orel. Kljub vsemu gre skoraj gotovo za avstrijskega dvojnega orla, saj je bil Rabatta zelo močno povezan z dvorom. V tretjem in četrtem polju je na srebrni podlagi rdeč vojaški voz, natančneje veliki samostrel na kolesih, na kar kaže puščica položena prek njega. Vsebina je povednega značaja (povedni grb); izhaja iz italijanskega glagola "battere", ki pomeni premagati, napasti. Veliki samostrel na kolesih je simbol tega dejanja (premagati) in tako dobimo lep povedni grb: battere-batto (1.os)-Rabatta. Grbovni ščit je pripet na bel malteški križ (njegove lastovičjemu repu podobne stranice so vidne), kar nam pove, da je bil redovnik malteškega reda in imel naziv "fra". Vsi grbi ljubljanskih škofov so bili ustrezno heraldično opremljeni - namesto okrasja v splošni heraldiki so imeli mitro (najpogostejše auriphrygata), pastoral, knezoškofijsko dostojanstvo pa je še dodatno narekovalo hermelinov plašč in knežji klobuk.

Od izredno zanimivih grbov 18. stoletja naj omenimo grb apostolskega protonotarja in viteza reda Zlate ostroge Petra Pavla Glavarja, ki je svoj grb upodobil (dal upodobiti) na oval-

ni kartuši. Le-ta je bila v heraldičnih začetkih rezervirana za cerkvene dostojanstvenike, saj je heraldika vojaški fenomen (ščit, šlem, šlemno ogrinjalo, šlemno okrasje, šlemni svitek) in uporablja vojaške elemente. Kartušasta oblika ščita po presoji tedanjega časa to ni bila. Grb ima tako na modrem polju rdečo, z dvema kovinskima sponkama zaprto knjigo, na njej zlat kelih, pokrit z zlato pateno, na kateri je srebrna hostija s križem v pokončnem položaju. V višini kelihovega nodusa sta v ozadju dva prekrizana zlata ključa (simbol apostola Petra - ime Peter). Nad grbom je vijoličen galero, iz katerega izhaja na vsako stran po šest rdečih cofov (simbol apostolskega protonotarja). Na kartušino dno je obešeno odlikovanje reda Zlate ostroge.¹² V 19. stoletju je bil 4. september 1859 še posebej slovesen in pomemben, saj je bilo mesto Maribor izbrano za sedež nove škofije, na čelu katere je bil prav blaženi Anton Martin Slomšek prvi škof. Njegov grb vključuje grb škofije Št. Andraž; zlat Andrejev križ na rdečem ozadju (sv. Andrej zavetnik mariborske škofije) in črtasto polje, kjer se izmenjujejo srebrni in črni pasovi. V 20. stoletju naj izpostavim dva grba: grb zadnjega knezoškofa dr. Bonaventure Jegliča in sedanjega nadškofa in metropolita dr. Franca Rodeta. Grb dr. Bonaventure Jegliča ima četverno deljen grbovni ščit. Četverna delitev ni popolno precedenčna, saj sta prvo in četrto polje različni. V prvem polju je na zlatem ozadju Srce Jezusovo in na četrtem polju, prav tako na zlati podlagi, Marija, ki ima v naročju Jezusa. Pri pravilni četvorni delitvi sta prvo in četrto polje primarni in enakovredni precedenčni polji, tukaj pa ju razumemo v luči njegovega gesla, ki ga zgodovinar Viktor Steska navaja kot: "Po Mariji k Jezusu".¹³ Heraldčno gledano je to iz četrtega (po Mariji), v prvo polje (k Jezusu). V drugem in tretjem polju, ki sta popolnoma enaka, je na zelenem ozadju zlat križ, heraldčno imenovan tudi zašiljen šapasti latinski križ. Pod grbom je grbovna deviza z napisom:

Pridi k nam tvoje kraljestvo po Mariji. Grb 33. ljubljanskega ordinarija, nadškofa dr. Franca Rodeta, je povedni grb, ki ima na prvem polju sekanega ščita slovenske barve v zastavni razporeditvi, v drugem polju pa zlato vrtnico na modrem ozadju. V grščini je vrtnica *rodos*, kar je fonetično blizu priimku Rode. Roža simbolizira tudi Devico Marijo.¹⁴

V tem kratkem in zelo splošnem heraldičnem pregledu smo se skušali dotakniti samo nekaterih pomembnih in že raziskanih grbov cerkvene heraldike. Bogastva cerkvene heraldike in heraldike nasploh je veliko in je v večini primerov še neraziskano. 20. stoletje prinaša tudi nove grbe, ki so bolj ali manj heraldično pravilni. Pred cerkveno heraldiko se postavlja velika in pomembna naloga, ki bo pomagala umestiti slovensko heraldiko v okvir žlahtne vede, ki jo Evropa vedno bolj spoštuje in ceni.

1. Prim. Michael Pastoureaux, *Traite d'heraldique*, Paris, 1993, 241.
2. Prim. Ottfried Neubecker, Wilhelm Rentzmann, *Wappen Bilder Lexikon*, Muenchen, 1974, 62-63.71-73.
3. Prim. Franz Gall, *Österreichische Wappenkunde*, Wien, 1977, 225.
4. Prim. Franz Gall, *Österreichische Wappenkunde*, Wien, 1977, 221.
5. Prim. *Loka in zamore s krono (katalog razstave)*, Muzejsko društvo v Škofji Loki, 1997, V-IX.
6. Prim. Marijan Zadnikar, *Kostanjeviški klosterfontis s. Mariae*, Ljubljana, Družina, 1994, 37-39.
7. Prim. Janez Vajkard Valvasor, *Opus insignium armorumque - Das Grosse Wappenbuch*, SAZU, 1993, 28-32.
8. Prim. J.V.Valvasor, *n.d.*, 175.
9. Prim. Franz Gall, *Österreichische Wappenkunde*, Wien, 1977, 221.
10. Prim. Walter Leonhard, *Das grosse Buch der Wappenkunst*, Muenchen, 1976, 40.
11. NŠAL, zbirka listin, 1576 16.VI. Graz.
12. Prim. T. Jakopič, *Grb Petra P. Glavarja, v: Glavarjev simpozij v Rimu*, MD Celje, 1999, 365-367.
13. Viktor Steska, *n.d.*, 257.
14. Prim. *Stati inu obstat*, Salve, Ljubljana, 1997, 6.